

ANAVATANLARINDAN SEKİZ ÜLKEYE DAĞITILMIŞ BİR HALK: AHISKA TÜRKLERİ

*Erdinç DEMİRAY**

ÖZET

Ahıska ya da Mesket Türkleri tanımları etnik değil coğrafi bir adlandırma olup, Ahıska bölgesi ve Türkleri Anadolu Türklüğünün coğrafi ve demografik bakımdan tabii devamıdır. Tarihte Meskhetia olarak da bilinen bölgedeki Türk varlığı çok eski devirlere dayanmakta olup, 11. yüzyıldaki Selçuklu fetihleri ve Selçuklularla mücadelede yetersiz kalan Gürcü kralının daveti ile 12. yüzyılda Kıpçak Türklerinin de bölgeye gelerek yerleşmesi bölgeyi tamamen Türkleştirmiştir. Gürcü Krallığı içinde güçlenen Kıpçaklar 13. yüzyıl ortalarında bağımsızlıkları ilan etmişler ve hâkim oldukları bu bölgeler tarihte, Gürcüler tarafından da, Atabek Yurdu olarak anılmıştır. Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevî Türk devletleri himayesinde varlığını sürdüren Atabekler Devleti 16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devletine katılmış ve merkezi Ahıska olan Çıldır Eyaleti olarak yeniden düzenlenmiştir. Bölgede Kıpçak ve Oğuz Türklerinin kaynaşması ile oluşan topluluk, Artvin ve Erzurum illerimizin Çoruh nehri ve kolları etrafında ve Ardahan ilimizin Posof ilçesi ve çevresinde yaşayan Türklerle tarih boyunca dil ve kültür bakımından aynı kodlara sahip olmuştur. Ahıska Türkleri, Gürcistan'ın Güney-Batısında, Türkiye'nin Kuzey-Doğusunda yer alan, günümüzde Gürcistan'ın idari yapısı içinde "Samtshe-Cavaheti" olarak adlandırılan vilayette yaşarken 1944 yılında Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgün edilmiştir. Geçen 68 yıl içinde, sürgün edildikleri topraklara dönüşlerine imkân tanınmayan Ahıska Türkleri günümüzde başlıca sekiz ülkede yaşamakta ve Doğu Anadolu ağızlarının bir devamı niteliğindeki ağız özelliklerini büyük ölçüde korumaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, nüfus, sürgün, ağız.

A PEOPLE SCATTERED FROM THEIR NATIVE LAND TO EIGHT COUNTRIES: AHISKA (MESKHETIAN) TURKS

ABSTRACT

Ahıska or Meskhet Turks definitions are geographical denominations, not ethnic ones. Ahıska region and Turks living in this region was a natural part of Anatolian Turks as geographical and demographic. The presence of the Turks in this region known as Meskhetia in the history is based on ancient times. In the 11th century Seljuk conquests and then in the 12th century settlement of the Kipchak Turks, who came the region at the invitation of the Georgian king David who failed in fighting against Seljuks, enhanced the Turkish population at once. Thus, the Turks effectuated a full domination on the area in

* Dr. Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, El-mek: edemiray1@hotmail.com

terms of the populatin. After a short time, in the middle 13th century Kipchaks declared their independence and founded their state named “Atabekler Devleti”. In history, this land dominated by The Kipchaks is known and displayed as Sa-Atabago (land of Atabegs) by Georgians, too. The Atabegs Principality was captured by Ottoman State towards the end of 16th century and this principality was reorganized as Cildir Shire and Ahıska was done its capital city. In this region people have the same cultural codes with Anatolian Turks living on northeastern provinces of Turkey. Meskhetian Turks were exiled to Uzbekistan, Kazakhstan and Kyrgyzstan in 1944 when they lived in a province located in the southwest of Georgia and northeast of Turkey, and known as “Samshe-Cavaheti” under the administrative umbrella of Georgia. Having not been allowed turning back to their hometowns, Meskhetian Turks live mostly in eight countries now and keep the characteristics of their dialect to a great extent which can be regarded as the following of Eastern Anatolian dialects.

Key Words: Meskhetian Turks, population, exile, dialect.

Giriş

Günümüzde *Ahıska bölgesi* terimi, 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile sınırlarımız dışında kalan ve Gürcistan’ın Güney-Batı bölgesindeki Adigön, Ahıska, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka ile bu idari birimlere bağlı 200’ün üzerinde köyden oluşan bölgeyi; *Ahıska Türkleri*, *Mesket Türkleri* (Meskhetians/ Meskhetian Turks/ Meskhetian Muslims) terimleri de bu bölgede yaşarken, 1944 yılında sürgün edilen ve bir daha bu topraklara dönemeyen Türkleri ifade etmek üzere kullanılır. Ahıska Türkleri terimi de Mesket Türkleri terimi de etnik adlandırma değildir.

Tarih

a. Eski Çağlar ve Selçuklular Öncesi: Ahıska ve çevresi tarihte Mesketya olarak bilinmektedir. Tarih kaynaklarında, bölgeye bu ismi veren Mesk/ Meskh/ Meskhi/ Massaget kavminden bahsedilse de kavmin menşei hakkında açık bilgiler verilmemektedir. Bu topluluk bölgeye adını bırakmış ve başka kavimler içinde eriyerek kaybolmuş olmalıdır.

Anılan bölgenin Türklük tarihi oldukça eskidir. Ciddî kaynaklar, Makedonyalı İskender’in MÖ IV. yüzyılda Kafkasya’ya geldiğinde burada Türklerle karşılaştığını kaydetmektedirler. Yine Gürcü kaynakları da bu bilgiyi teyit eder ve İskender’in Kafkasya’ya geldiğinde Kür ırmağı boylarında Bun-Türklerin yaşadığı, o zamanlar Bun-Türklerin bu topraklarda dört büyük şehri ve alınmaz kaleleriyle güçlü orduları olduğu dile getirilir. *Kıpçak* ve *Bun-Türk* olarak adı geçen bu toplulukları M. Brosset “Turanlı” olarak ifade ederken, Gürcü dil bilgini Marr “Bun-Türk” ifadesinin “otokton/ yerli Türk” anlamına geldiğini yazmaktadır (Kırzioğlu, 1992: 14-54).

Bu topraklara daha sonraki dönemlerde Hunların, Hazarların ve Kıpçakların geldikleri pek çok kaynak tarafından da ifade edilmektedir.

b. Selçukluların Kafkasya’yı Fethi ve Bölgeye Kıpçak Yerleşmeleri: Ahıska ve çevresi 1068 yılında Sultan Alparslan tarafından fethedilerek Selçuklu ülkesine katılmış, 1071’de ise Malazgirt Zaferi ile Anadolu’nun kapıları Türklere tamamen açılmıştır.

XI. yüzyılın son çeyreğinde Balkaş gölünden Tuna nehrine kadar olan coğrafyaya *Kıpçak Eli/ Kumania* deniliyordu. Don ve Kuban dolaylarındaki Kıpçak/Kuman Türklerinin Gürcülerle ilişkileri olmuştur. Selçuklarla savaşacak ve bölgeye Oğuz Türklerinin yerleşmesine karşı çıkacak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

gücü ve ordusu bulunmayan Gürcü Kralı II. David Kıpçak Türklerini 1118 yılında ülkesine davet etti. Bu davet üzerine Azak Denizi doğusu ve Kafkasların kuzeyinden 45.000 çadırılık Kıpçak ailesi Gürcistan'a gelerek Kür ve Çoruh ırmakları kıyılarına yerleşerek güçlü bir ordu kurdular.

Bölgeye Kıpçak yerleşmeleri bununla da bitmedi ve 1190'da yeni Kıpçak unsurları bölgeye gelmeye devam ettiler ve Gürcistan'da Kıpçak/Kuman unsuru arttı. Gürcülerle din birliği bulunan Kıpçak Türkleri zamanla Gürcü Devletinin idari ve askeri yönetiminde çok güçlü bir konuma geldiler. Siyasî ve askerî bakımdan güçlenen Kıpçak Atabekleri Tiflis'e başkaldırarak 1267'de beyliklerini ilân ettiler ve İlhanlılar döneminde Abaka Han'ın da desteğini alarak Kıpçak Atabekliği'ni kurdular. XVI. yüzyıl başlarında Kıpçak Atabekleri yönetiminin sınırları Azgur'dan Kars, Artvin, Tortum, İspir ve Erzurum'a kadar uzanmaktaydı ki anılan bölgeler Gürcü kaynaklarında da *Sa-Atabago* (Atabek Yurdu) olarak geçmektedir (Alasania, 2002: 793-797; Kırzioğlu, 1992: 105-182; Nesibli, 2002: 732-730; Zeyrek, 2001: 9-10).

c. *Osmanlı Devletinin Kafkasya'yı Fethi*: Zaman zaman Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Safevî devletleri nüfuzu altında kalan Ahıska Atabeklerinin toprakları 1578 yılında Lala Mustafa Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Seferi ile Safevîlerden alınarak Osmanlı topraklarına katıldı ve Ahıska Şehri yeni kurulan Çıldır Eyaleti'nin başkenti oldu. Merkezi Ahıska şehri olan Çıldır Eyaletine Bedre, Azgur, Ahılkelek, Hirtız, Cecerek, Ahıska, Altunkale, Acara (*Bu sayılanlar bugün Gürcistan sınırlarında kalmıştır*); Maçahel (*bugün bir kısmı Gürcistan'da*), Livana (*Artvin*), Yusufeli, Ardanuç, İmerhev, Şavşat (*günümüzde Artvin'de*); Oltu, Narman, Kamkhız (*günümüzde Erzurum'a bağlı*); Posof, Ardahan, Çıldır ve Göle (*günümüzde Ardahan ilimizde*) sancak olarak bağlanmıştır. Kıpçak Atabekleri Beyliği, Osmanlı idaresine katılana kadar 310 varlığını sürdürmüştür (Zeyrek, 2001: 10-14).

d. *Rus İşgali, Sovyetler Birliği Dönemi ve Sürgün*: Çıldır Eyaleti'nin başkenti olarak önemli bir kültür ve ticaret şehri olan Ahıska 250 yıl süren Osmanlı Devleti idaresinin ardından, 1828 yılı yazında Ruslar tarafından işgal edilmiştir. İşgalin ardından Rus, Gürcü ve Ermeni ittifakı karşısında yaşanan zorluklar, bölge halkını Anadolu'ya doğru göçe zorlamış ve yaşanan bu göçlerle bölge Türk nüfusunun bir kısmını kaybetmiştir.

1829'da imzalanan *Edirne Antlaşması* ile Ahıska ve Ahılkelek savaş tazminatı olarak Ruslara terk edilirken, Kars ve Ardahan'dan itibaren diğer topraklar Osmanlı Devleti'nde kalıyordu. Böylece Ahıska bölgesinde yaşayan Türk halkı için acı ve katliamlarla dolu hayat başlamış ve bu durum 1944 sürgününe kadar devam etmiştir. Hem bölge halkının, hem Osmanlı Devleti'nin bölgeyi Ruslardan geri alma mücadelesi bazı küçük başarılarla rağmen gerçekleşememiş, ilave olarak 1877'de başlayan Rusların ileri harekâtı (93 Harbi) sonunda yapılan *Ayastefanos Antlaşması* ile Kars, Ardahan ve Batum da Ruslara bırakılmıştır. Halkımızın hafızasında 93 Harbi olarak bilinen bu savaş Kafkaslardan Anadolu'ya yoğun bir göç dalgasına sebep olmuş, I. Dünya Savaşı yıllarında da bölgedeki Rus Ermeni işbirliği sonucu büyük katliamlar yaşanmıştır.

1917 Bolşevik ihtilâli ardından 1918'de imzalanan *Brest-Litovsk Antlaşması* ile Kars, Ardahan ve Batum yeniden Türkiye'ye bırakılmıştı. Ahıska ve Ahılkelek halkı, aralarında toplantılar düzenleyerek delegeler seçmiş, Sovyetlerin ilân ettiği self-determinasyon hakkını kullanarak aldıkları bir kararla Türkiye'ye katılmak istediklerini bildirmişlerdir.

11 Mayıs 1918'de toplanan *Batum Konferansı*'nda Türkiye Ahıska ve çevresinin Türkiye'ye terk edilmesini istedi. Neticede Gürcülerin itirazına rağmen, uzun müzakereler sonunda imzalanan *Batum Antlaşması* ile Ahıska ve Ahılkelek'in Türkiye'ye bırakılmasını Gürcistan Hükümeti kabul etti. Ancak yaşanan gelişmeler bu bölgelerin elde tutulmasına engel oldu. 18 Ekim 1918'de imzalanan *Mondros Mütarekesi*'nin Türk birliklerinin Ahıska ve çevresinden çekilmesini

Turkish Studies

içeren maddelerine rağmen, Türkiye'ye bağlı kalabilmek için bölge halkının ve önde gelenlerinin yürüttüğü mücadeleler de (29 Ekim 1918'de Ömer Faik Numanzâde öncülüğünde kurulan Ahıska Hükümet-i Muvakkatı, 18 Ocak 1919'da kurulan Kars Millî Şura Hükümeti ve Batum'dan Nahcivan'a kadar yerleri içine alan bu yönetime Ahıska ve Ahılkelek'in de katılması) başarılı olamadı ve Türk birliklerinin çekildiği Ahıska 5 Aralık 1918'de Gürcülerin eline geçti. Türk birlikleri Şubat 1919'da Kars, Ardahan ve Batum'u da boşalttı ve yeniden 1914 sınırları gerisine çekildi. Neticede bölge Türkler, Gürcüler ve Ruslar arasında birkaç kez el değiştirmesine rağmen 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması ile Türkiye'nin elinden tamamen çıkmış oldu (Gökdemir, 1998; Sürmeli, 2001; Yılmaz, 2001; Zeyrek, 2001: 16-34; Zeyrek, 2006: 19-24).

Sovyetler Birliği döneminde 1930'lu yıllara kadar nispi bir rahatlık yaşanmasına rağmen, bölge halkının sıkıntıları bitmemiş, özellikle Stalin döneminden itibaren baskılar artmış, birçok Türkün soyadı Gürcüceye çevrilmiş, Türk toplumunun önde gelen kişileri sistemli bir şekilde tutuklanıp sürgüne gönderilerek ortadan kaldırılmıştır (Zeyrek, 2001: 36-39).

II. Dünya Savaşı yıllarında ise 40 bin civarında Ahıska Türkü askere alınarak cepheye gönderilmiş, savaşın sonlarına doğru da bölge halkı hiçbir gerekçe olmaksızın yaşadıkları yerlerden alınarak bir gün içinde vatanlarından koparılmıştır. Bu hiçbir resmî suçlamaya dayanmayan sürgünün gerekçesi olarak Stalin ve yönetiminin Türkiye'nin Almanya yanında savaşa girebileceği ve Türkiye sınırındaki bölgelerde yaşayan Ahıska Türklerinin Türkiye ile işbirliği yapabileceği endişesi genel kabul görmektedir. Ancak bu sürgün, Rusya'nın sıcak denizlere inme stratejisi çerçevesinde engel olarak görülen Batı ve Güney Kafkasya'daki Müslüman azınlığı mümkün olduğu kadar uzağa taşımak düşüncesinin hayata geçirilmesi olarak da değerlendirilmelidir (Svante, 2000: 171). Gerçekten de Rusya'nın, planları içinde önemli bir yer tutan Batı ve Güney Kafkasya'da uyguladığı politikalar Anadolu Türklüğü ile Asya Türklüğü arasındaki coğrafi bütünlüğü ortadan kaldırarak başarıya ulaşmıştır.

14-18 Kasım 1944'te Sovyet raporlarına göre 91.095-96.000 (Bugay, 1994: 17) kişi yük vagonlarına doldurularak Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgün edilmiştir. Ancak bu rakamlara sürgün esnasında yerleşim yerlerinde bulunmayan/bulunamayan ve tespit edildikçe sürgün edilen şahıs ve ailelerle, askere alınmış olan ve çeşitli cephelerde görev yapan askerler dahil değildir. Askerdeki Ahıska Türkleri sürgünden cepheden döndüğünde haberdar olmuş, yakınlarının bulunduğu yerlere daha sonra gönderilmiş ya da kendi imkânları ile ulaşmışlardır.

Başka kaynaklarda bu rakam 115.000 (Hacılı 1992: 25), 150.000 (Wimburs, Wixman 1987:151-170) olarak da gösterilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında yurtlarından sürülen halklara 28 Nisan 1956'da hakları iade edilerek yurtlarına dönmelerine izin verilmiş, fakat hiçbir resmi suçlama yöneltilmeksizin sürgün edilen Ahıska Türklerinin adı anılmamıştır. 1968 yılında ise Yüksek Sovyet Kurulunun 28 Nisan 1956 yılında çıkardığı kanunun 2. maddesini açıklayan bir karar alınmıştır. Buna göre Ahıska Türkleri ve Gürcistan'dan sürgün edilen bütün topluluklar üzerinden tüm kısıtlamalar kaldırılıyor ve her Sovyet vatandaşının sahip olduğu haklara onlar da sahip oluyordu. Bunun yanında Gürcistan SSC'si dahil olmak üzere Sovyetler Birliğinin her yerinde yaşama haklarına sahip oluyorlardı (Polian, 2003: 216-222).

Bu kararlarla birlikte vatana dönme ümitleri artan Ahıska Türklerinin bir kısmı, hiçbir devlet desteği olmaksızın, anavatana daha yakın olma düşüncesi ile Gürcistan'a komşu olan bölgelere (Azerbaycan, Dağıstan vb.) yerleşmeye başladılar. Ancak uzun yıllar boyunca Moskova ve Tiflis yönetimine seslerini duyurma mücadelesi vermelerine rağmen Ahıska Türklerinin haklı talepleri hep göz ardı edilmiştir. Kendi imkânları ile gelip Gürcistan'a yerleşen sınırlı sayıdaki Ahıska Türkü de ülkeden zorla çıkarıldı (Aydingün, 2002: 54).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

1944 sürgününde Asya içlerine dağıtılan, aileleri parçalanan, zorunlu iskânla yerleştirildikleri yerlerde gözetim altında tutulan; her şeye rağmen oralarda da yeni bir hayat kurmayı başaran Ahıska Türkleri bu güne kadar geçen 63 yıllık sürede içinde büyük sıkıntılar yaşamıştır. 1989 yılında Özbekistan'ın Fergana bölgesinde yaşanan acı olaylar Ahıska Türklerini adeta ikinci bir sürgüne maruz bırakmış ve 100.000'in üzerinde Ahıska Türkü göç ettirilmiştir. İkinci toplu göçü yaşayan Ahıska Türklerinin Rusya Federasyonu içindeki Krasnodar bölgesine yerleştirilenleri, özellikle Sovyetlerin dağılmasından sonra, çok büyük baskı ve tehditler altında var olma mücadelesini sürdürmektedir (Ossipov, Cherepova, 1996; Modebadze, 2009: 117-118; Pentikainen, Trier, 2004: 22).

Sovyetler Birliği'nin dağılışından sonra Gürcistan'ın tavrında söylem bakımından bir yumuşama görülmesine, hatta uluslar arası bazı anlaşmalarla Ahıska Türkleri sorununun çözümünü taahhüt etmesine rağmen, geçen sürede ekonomik ve siyasi gerekçeler ileri sürmek suretiyle sorunu süruncemede bırakan bir politika benimsenmektedir (Aydingün, 2002: 54-56).

Ahıska Türklerinin Günümüzde Yaşadıkları Ülkeler Ve Nüfusları

Günümüzde sayıları 300.00 ile 500.000 arasında tahmin edilen (Aydingün, Balım, Hoover vd. 2006: 1; Seferov, Akış 2008: 396; Modebadze 2009: 114) Ahıska Türkleri yoğun olarak Kazakistan, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Türkiye, Kırgızistan, Özbekistan ve Ukrayna'da yaşamaktadır. Son dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri'ne önemli miktarda Ahıska Türkü göç etmiştir.

a. Türkiye: Türkiye 1992'de çıkardığı bir Kararname ile bir miktar Ahıska Türkü'nü Türkiye'ye getirerek Iğdır ve Hatay illerimizde iskan etmiş, ancak daha sonra yaşanan göçlerle Türkiye'deki Ahıska Türklerinin sayısı hızla artmıştır. Günümüzde Türkiye'de yaşayan Ahıska Türklerinin sayısı 40.000 ile 60.000 arasında tahmin edilmektedir (Aydingün, Balım, Hoover vd. 2006: 14; Seferov, Akış 2008: 402). Türkiye'de Ahıska Türkleri başta Bursa ve İstanbul olmak üzere Antalya, İzmir, Ankara, Samsun gibi büyük şehirlerde yaşamaktadırlar. Türkiye'ye yerleşen Ahıska Türklerinin büyük bir kısmı Türk vatandaşlığına alınırken, vatandaşlık almayanlara da oturma/çalışma izni verilmektedir.

b. Kazakistan: Resmî kayıtlara göre 1944'te sürgün edilen Ahıska Türklerinin % 32'sine karşılık gelen yaklaşık 30.000'inin yerleştirildiği Kazakistan (Bugay, 1994: 17-18), günümüzde en çok Ahıska Türkü'nü barındıran ülke konumundadır. Ahıska Türklerine serbest dolaşın hakkının verilmesinden sonra, bir kısmının Azerbaycan tarafından kabul edilmesiyle Ahıska Türklerinin sayısı bir miktar azalsa da, özellikle 1989 yılındaki Fergana olaylarından sonra Özbekistan'dan yeniden göç ettirilen Ahıska Türklerinin yaklaşık 20.000'inin daha Kazakistan'a gelmesiyle bu ülkedeki Türk nüfusu daha da artmıştır. Günümüzde bu ülkedeki Ahıska Türklerinin sayısı 150.000 ile 170.000 arasında tahmin edilmektedir. Kazakistan'da yaşayan Ahıska Türkleri ülkenin güney eyaletlerindeki özellikle Alma-Ata, Çimkent, Taraz, Kızılorda şehirleri ve çevresinde bulunmaktadır (Aydingün, Balım, Hoover vd. 2006: 13; Seferov, Akış 2008: 403).

c. Rusya Federasyonu: Günümüzde Rusya Federasyonundaki Ahıska Türklerinin sayısı 70.000 ile 90.000 arasında tahmin edilmektedir. Rusya'nın 30'a yakın idarî yerleşim biriminde yaşamakta olan Ahıska Türkleri Krasnodar ve Rostov bölgelerinde yoğunlaşmıştır. En fazla buldukları şehirler ise Krasnodar, Stavropol, Rostov, Naçik, Belgorad, Tula, Kursk, Smolensk ve Moskova'dır (Aydingün, Balım, Hoover, vd., 2006: 14; Seferov, Akış 2008: 403). Ancak Krasnodar bölgesinde yaşayan ve özellikle Fergana olaylarından sonra gelenler Rusya vatandaşlığına kabul edilmediğinden kimliksiz ve vatansız halde, yerel yönetimlerin ve halkın baskı ve tacizleri ile de çok ağır şartlarda yaşamak zorunda kalmışlardır (Pentikainen, Trier

2004:21-23; Ossipov, Cherepova, 1996). Devreye Amerika Birleşik Devletleri'nin girmesi ile bu bölgede yaşayan Ahıska Türklerinin önemli bir kısmı bu ülkeye göç etmiştir.

d. Azerbaycan: Azerbaycan'da yaşayan Ahıska Türkleri sayısı 90.000 ile 110.000 arasında tahmin edilir (Aydingün, Balım, Hoover vd., 2006: 13; Piriyeva, 2005: 44). 1956 yılında Sovyetler Birliği döneminde çıkarılan seyahat ve iskân serbestliğine dair kararnamenin ardından 1956-1958 arasında bir kısım Ahıska Türkü bu ülkeye göç ettirilmiş ve özellikle Mugan bölgesinde Ahıska'daki köy isimleriyle yeni yerleşim birimleri kurulmuştur. Bu yıllardan 1970'lere kadar 25.000-30.000 civarında Ahıska Türkü bu ülkeye yerleşmiş ve genellikle Azerbaycanlı olarak vatandaşlık almıştır (Piriyeva, 2005: 41. Bu yüzden bazı çalışmalarda bunlar Azerbaycan Türkü olarak değerlendirilmekte, bu yüzden ülkedeki Ahıska Türkleri 1979 sayımında 7.900, 1989 sayımında 17.700, 1999 43.400 kişi olarak gösterilmektedir (Seferov, 2005: 402, 405). Fergana Olaylarından sonra ise 48.000 civarında Ahıska Türkünün geldiği tahmin edilmektedir (Pentinakinen, Trier, 2004: 19) ki 1999 sayımındaki 43.400 sayısı bu sayının altındadır. Bunlar da daha çok Arran bölgesindeki Saatlı, Sabirabad ve Salyan idarî bölgelerine yerleştirilmiştir. Bunların yanında günümüzde Bakü, Gence, Haçmaz, Deveçi, Oğuz, Gebele, İsmayılı, Şamahı, Beylegan gibi yerleşim birimlerinde de Ahıska Türkleri bulunmaktadır.

e. Kırgızistan: 1944 sürgününde %11'e karşılık gelen 12.000 civarında Ahıska Türkü bu ülkeye yerleştirilmiş (Bugay, 1994: 17), Fergana Olaylarından sonra bu ülkeye de yaklaşık 12.000 kişilik bir göç yaşanmış (Pentinakinen, Trier, 2004: 25) ve günümüzde sayı 45.000-50.000 kişiye ulaşmıştır. Bu ülkedeki Ahıska Türkleri çoğunluk Bişkek çevresinde olmak üzere, Oş ve Celalabad şehirleri çevresinde yaşamaktadır (Aydingün, Balım, Hoover vd., 2006: 13; Seferov, Akış, 2008: 404).

f. Özbekistan: 1994'teki sürgünde nüfusun yarısından fazlası, %57'ye karşılık gelen yaklaşık 55.000 Ahıska Türkü bu ülkede iskân edilmiştir (Bugay, 1994: 17). Sürgün edilen Ahıska Türkleri, Özbekistan'da başta Fergana ve Taşkent olmak üzere Namangan, Andican, Sırderya, Buhara ve Semerkant gibi şehirler çevresine yerleştirilmiştir. 1956'da seyahat ve iskân serbestliğinin verilmesiyle buralardaki Ahıska Türklerinin bir bölümü izin çıkması halinde vatana dönmek ümidiyle Azerbaycan ve Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki özerk cumhuriyetlerine göç etmiştir. 1989 olaylarına kadar nüfus 120.000-140.000'lere ulaşmıştır. Fergana olayları öncesi en çok Ahıska Türkünün yaşadığı ülke Özbekistan iken, olaylar sonrası bu ülkedeki Ahıska Türkleri'nin sayısı 20.000-25.000'lere düşmüştür. Bu nüfusun da önemli bir kısmı Taşkent şehri ve civarında yaşamaktadır (Aydingün, Balım, Hoover vd., 2006: 14; Seferov, Akış, 2008: 404).

g. Ukrayna: Ukrayna'daki Ahıska Türkleri bu ülkeye Fergana olayları sonrası gelmiş olup sayılarının bugün 10.000'in üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Çoğu Kırım'da olmak üzere Donetsk, Harkov, Kherson şehirleri ve çevresinde yaşayan Ahıska Türklerine 1991 yılında Ukrayna vatandaşlığı verildi (Aydingün, Balım, Hoover vd., 2006: 14; Pentinakinen, Trier, 2004: 20).

h. Amerika Birleşik Devletleri: Rusya Federasyonu içindeki Krasnodar bölgesinde vatandaşlığa alınmayan ve her türlü haktan mahrum olarak zor şartlar altında yaşayan Ahıska Türkleri 2004 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri tarafından kabul edilmeye başlamış ve günümüzde bu ülkedeki Ahıska Türklerinin sayısı 10.000'i bulmuştur. Amerika'daki Ahıska Türkleri 33 eyalet ve Columbia bölgesinde dağınık olarak yaşamaktadır. Bu ülkedeki Ahıska Türklerinin belli şehirlerde toplanma çabası içinde olup, ağırlıklı olarak Pennsilyvania, Washington, Illionois, ve Kentucky'de yaşarlar (Aydingün, Balım, Hoover vd., 2006: 14).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

Ahıska Türklerinde Eğitim

1881 ile 1897 yılları arasında Çarlık Rusyası devrinde Tiflis vilayetine bağlı Ahıska kazasının Azgur, Okam, Hirtız, Adigön, Varhan, Oşora ve Siniz gibi köy ve kasabalarında 7 ilkokul açılmıştır. Bu yeni tip okullarda eğitim dili Türkçe idi ve okulların idarecileri Gürcistan'ın Gori şehrinde bulunan Güney Kafkas Yüksek Öğretmen Okulu mezunlarından olan Türklerdi. 1918-1921 yılları arasında kurulan Gürcistan yönetimi, bir mecburî öğretim tasarısı hazırlamış ancak Türklerin yaşadığı bölgeler mecburî öğretimin dışında bırakılmıştır. Ahıska Bölgesinde okul sayısı 12'ye çıkmış, öğretimin Türkçe yapılacağı olmasına rağmen yaşanan çatışmalar ve anlaşmazlıklar, öğretmen bulunamayışı gibi sebeplerle bu okulların pek çoğunda öğretim yapılamamıştır. 1921 yılından itibaren, yani Sovyetler Birliği döneminde Ahıska'da Türklerin yaşadığı bütün köylerde okullar açılmıştır (Gocayeva, 2009:).

1930'lu yıllardan itibaren Ahıska Türkleri Azeri olarak kabul edilmiş ve okullarda da Azerbaycan Türkçesi, Rusça ve Gürcüce' de okutulmaya başlanmıştır. Başlangıçta Arap alfabesi kullanılırken, bir ara Azerbaycan'da Lâtin alfabesine geçilmesi sebebiyle bu bölgede de Lâtin alfabesi kullanılmış, ancak kısa süre sonra Kril alfabesine geçilmiştir. Okullarda görev yapan öğretmenlerin çoğu Azerbaycanlı hocalar olmuş, bölgede çıkarılan *Adigün Kolhozcusu*, *Kızıl Rençber* gibi gazetelerde Azerbaycan Türkçesi kullanılmıştır (Hacıyev, 2008).

Sürgün sonrasında ise Ahıska Türkleri yerleştirildikleri ülkelerdeki okullarda eğitim öğretim hayatlarına devam ederken, buldukları ülkenin diliyle ve Rusça eğitim yapan okullara devam etmek zorunda kalmışlardır. Ahıska Türkleri için bu konuda hiçbir ayrıcalık tanınmamıştır.

Ahıska Türkleri Ağzı

Ahıska bölgesi, tarihi süreç içinde Kars, Ardahan, Artvin ve Çoruh vadisi boyundaki yerleşim birimleri ile çoğu zaman siyasi ve kültürel birlik içinde olmuştur. Oğuz ve Kıpçak Türklerinin kaynaşıp harmanlandığı bir coğrafya görünümü veren Ahıska bölgesi ağzı, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Artvin ilinin Ardaneç, Artvin Merkez, Yusufeli, Şavşat ilçeleri, Ardahan'ın Posof yöresi ile büyük ölçüde paralel, Erzurum'un Çoruh ırmağı ve kollarındaki yerleşim birimleri ile pek çok özellik bakımından ortak, bazı hususlarda ise Doğu Karadeniz ağzı ile de ortaklaşan yönleri sahiptir (Karahan, 1996)

Belli bir dönemde bölgede eğitim dili olarak Azerbaycan Türkçesinin kullanılması, bölgenin güneyinde ve doğusunda Azeri ağzı konuşan toplulukların yaygınlığı, bölge ağzında Azeri Türkçesinden izlerin bulunmasına da sebep olmuştur. Tarihsel süreçte Gürcülerle; yaklaşık 100 yıllık Çarlık Rusyası egemenliği, sürgün öncesi ve sonrası Sovyet döneminde Ruslarla olan ilişkiler bölge ağzında Gürcüce ve Rusça kelimelerin de yer almasına sebep olmuştur. Yine sürgün sonrası Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan gibi Türk devletleri içinde bulunmaları, bu ülkelerin dilinde eğitim almaları, sayılan ülke dillerinden de kelimelerin alınmasına sebep olmuştur. Bu ağzı konuşan kişilerdeki Rusça ve diğer Türk lehçelerinden alınan kelimelerin kullanımı kişilerin eğitim, meslek, sosyal hayat içindeki konumuna göre değişebilmektedir. (Demiray, 2011: 314-329).

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Ahıska Türkleri, Türkiye'nin ve Doğu Anadolu ağzlarının tabii bir devamı niteliğinde olan ağız özelliklerini anavatanlarından 68 yıldır ayrı olmalarına, Türkiye ile ilişkilerinin olmamasına ve Türkiye Türkçesi ile eğitim imkânı bulamamalarına rağmen Türkiye Türkçesinin kullanılmadığı başlıca 6 ülkede, zorunlu göçe uğramış bir toplumun dili olarak büyük ölçüde korumayı başarmışlardır.

Turkish Studies

KAYNAKÇA

- ALASANIA, Guili (2002), "Gürcistan Kıpçakları", **Türkler**, 2. cilt, Yeni Türkiye Yayınları, s. 793-797.
- AYDINGÜN, Ayşegül (2002), "Ahıska (Meskhetian) Turks: Source of Conflict in the Caucasus?", **The Internationel Journal of Human Rights**, Published by Frank Cass, Vol. 6, No. 2, Summer, London, pp. 49-64.
- AYDINGÜN, Ayşegül, BALIM, Çiğdem, HOOVER, Matthev vd. (2006), **Meskhetian Turks-An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences**, Center of Aplied Linguistics, Washington. <http://www.cal.org/CO/pdffiles/mturks.pdf>
- DEMİRAY, Erdinç (2011), **Ahıska Türkleri Ağzı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- GÖKDEMİR, A. Ender (1998), **Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmeti**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- HACIYEV, Abbas (2008), "Adigön Türk Tiyatrosu", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 9, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (1996), **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay.: 630, Ankara,
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin (1992), **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- GOCAYEVA-MEMMEDOVA, Gülnara , "Yüz yıl Önce Ahıska'da Okullar", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 14, Ankara.
- MODEBADZE, Valeri (2009), **Historical Background of Meskhetian Turks' Problem and Major Obstacles to the Repatriation Process**, IBSU Scientific Journal, 1 (3), 113-128.
- NESİBLİ, Yunis (2002), "Ortaçağ Gürcü Kaynaklarında Türkler", (çeviren: Alesker Aleskerov), **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, s. 722-730.
- OSSIPOV, A. G., CHEREPOVA, O. I. (1996), **The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory: The Situation of The Turks-Meskhetians**, Memorial Human Rights Center, Moscow. <http://www.memo.ru/hr/discrim/meshi/ENG>
- PENTIKAINEN Oskari, TRIER Tom (2004), **Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks**, ECMI Working Paper 21. www.ecmi.de/download/working_paper_216.pdf
- PİRİYEVA, Sevil (2005), **Ahıska Türkleri Azerbaycanda**, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı.
- POLIAN, Pavel (2003), **Against Their Will: The History and Geography of Forced Migrations in the USSR**, New York, NY, USA: Central European University Pres, pp. 216-222.
- SEFEROV, Rehman (2005), "Sovyet dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Nüfusunun Etnik Yapısındaki Değişimler", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 17, Selçuk Üniversitesi, Konya, 395-409.
- SEFEROV, Rehman, AKIŞ, Ayhan (2008), "Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yasadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 24, Selçuk Üniversitesi, Konya, 393-411.

-
- SVANTE, E. Cornell (2000), **Small Nations and Great Powers: A Study of Etnopolitical Conflict in The Caucasus**, Richmond, Surrey, GBR: Curzon Pres Limited, s. 171.
- USTA, Aydın (2002), “Moğol İstilası Dönemine Kadar Kıpçaklar ve Harzemşahlar Devleti”, **Türkler**, IV. cilt, Yeni Türkiye Yayınları, s. 897-903.
- WIMBURS, S. Enders, WİHMAN, Ronald (1987), “Sovyet Orta Asyası’nda Yeni Bir Seda: Mesketya Türkleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 49, s. 151-170.
- ZEYREK, Yunus (2001), **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, Ankara.
- ZEYREK, Yunus (2002), “Ahıska ve Ahıska Türkleri”, **Türkler**, XX. cilt, Yeni Türkiye Yayınları, s. 521-531.
- ZEYREK, Yunus (2006), **Ahıska Araştırmaları**, Ankara.